

matija vuković

ranjenik

SLIČNOSTI I NE SAMO...

Ne znam za nešto slično. Mladi pesnici i kritičari sastaju se tu i posvećuju sve teme i čitnje svog susreta pod Brankovim Stražilovom proslavi 40-godišnjice Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Niko ne misli da su zato nestale razlike između poetske prakse i sokojevske akcionisti; između usamljeničtva preko kog se izražavaju tajne osećajnog razumevanja čovekovog bića u svetu, i ilegalnosti kojoj je toliko godina pribegavala revolucionarna borba jugoslovenskih komunisti; između tehničke oslobađanja energije govora u neodredivom cilju fiksiranja ljudske prolaznosti i organizovanih trzanja i otmivanja iz lisića ka slobodi i progresu čovekovog društva; između poezije što se nikad nije mirila sa nezivotnim datostima i nepomirljivosti proleterske avangarde protiv uslova izrabljivanja i ugnjetavanja; između zaljubljenosti pesnika u trenutke života i strašno upornih, neprekidno egzaltiranih gologrudih juriša o grudobrane natičkanu smrtu.

Pa ipak, nisu manje brojne i sličnosti između SKOJ-a i poezije, između svega onog što pretvara aktivizam prvog u prepev jednog visokonaponskog, intenzivno poetskog osećanja života, ali i čini da ono dobro i novo u mladom našem pesništvu za poslednje četiri decade bude skoro doslovna transpozicija opštenacionalnih slobodarskih uspona ka

sve punijoj ljudskosti u stihove neznanne još siline i moći otkrovenja. Ista čistota i uznesenost karakterišu i junaštvo SKOJ-a i lepotu poezije na koju mislim; ista surovost prema sebi, nemar prema opasnosti, isto preziranje utabanih staza i zdravorazumskih, paternalističkih saveta, isti nehat prema prevazidjenom, ista usmerenost ka nebiom, isto požrtvovano probijanje kroz nestvarnost nepravde, bola, krvi i smrti, isto mučno, ali nepopustljivo krčenje nogostupa kroz očajne pustoši, isto osvajanje noćajnih planova stvarnosti, isti pobednički izlazak na njih, isto ovladavanje prostorima na kojima može da procveta prirodne nego ista prirodno svet nepostojeći u prirodi, humanizirani svet ljubavi.

Nabrojanim nisam iscrpeo ni sličnosti, ni razlike. Ne bismo smeli, na primer, ni za trenutak da izjednačimo udarnu posebnost SKOJ-a uvek direktno inspirisanog i rukovodjenog zrelinom borbinih iskustava Partije, i način na koji se manifestuju odnosi zavisanosti ako ne i poslušnosti između poezije mladih uvek u poricanju one starijih.

Da, negiranje preživelog spada u obavezni zadatak svakog istinskog novog kolena pesnika. Bilo bi međutim, više nego naivno misliti da se ta poetska atanzija vrši čudljivo, subjektivno i stilski nekontrolisano. Nema ne-

gatorskog pohoda mladih, to znači vanguardističkih, pesnika protiv kanonizirane poezije koji bi ikad udario na ista živo u njoj. Strada samo ono sklerotično, što je danak bio ukusu dana. Poezija prošlosti tek podle negirajuće dijalektike takvih poetskih obračuna s novim može da se u pravom smislu reći potvrdi i vrednuje. Tek tad trajno u njoj ume da doprinese formiranju osećajnosti sledećeg kolena mladih.

Dis je poricao Dučića, ne i Lazu Kostića, Krležina poezija negacija je Nazorove i Matoševe, ne i Kranjčevićeve. Ova su poricanja oblik kojim se u umetnosti vrši nastavljajući se i osigurava kontinuitet pesništva kao jedne od direktiva trajanja.

Ne mislim da tu i sad ulazim u objašnjenje te zakonitosti, ali pravo umetničko delo, ono što jeste umetnička novina, u prvom svom trenutku i izgleda zato svojim savremenici kao barbar-ska, jeretična, po društvo čak opasna bomba bačena u vrt svih postojano postojećih normi mišljenja, vaspitanja, sensibiliteta, pa i mogućnosti egzistencije, ako im se ne učini čak i kao krlik iščašen iz ljudske pameti. Krleža je u svom *Obručanu s njima* dao niz podataka o tim reakcijama, ne na svim linijama reakcionarnih, svojih savremenika, konzervativnih samo na jednoj jedinjoj crti. Na onoj poeziji kojom su se bavili. Ali istorija nam i

tim povodom pruža materijale što uveravaju da posle desetak godina, ono najviše napadano i žigosano, biva shvaćeno kao jedini mogući zglob kojim se ne samo to konkretno delo već razvoj umetnosti kao celine užljeblo u ležišta nastavljanja.

I obrnuto. Mnoga u svom trenutku samim pohvalama dočeka dela, verovatno zato što su laskala površnom sluhu i polsćala na navikle intonacije, bila su amputirana iz trajanja u ime nečeg što je higijena nužna postajanja.

Ešeloni pesnika koji su u talasima kretali za ovih četrdeset godina ostavili su za sobom već dovoljno dela što pružaju prilike za još jedan opšti zaključak o svojstvima poetske negacije nepoetskog u poeziji. On bi glasio: u pripremi a naročito u otvorenim revolucionarnim situacijama, ne postoji ništa posubnije po kontinuitet jedne poezije no što je konzervativizam svih stavova o dejstvu iskoristivosti i efikasnosti. Po prirodi stvari oni poruku snpriha većeno pesništvo u ime prihvaćenog.

Bez obzira otkud ta konzervativnost, šta je nju hranilo — nedoradost ili nemoć i nesmelost, ukus neispiljen iz starijih normi, ili ukus za vaskrsenjem nečeg starog i prošlog a nepoetskog, u našoj mladoj poeziji nije nedostajalo pesnika koji su se, u dužnoj nevinosti svog svežeg i akutnog izražavanja sebe u svetu, umeli vrlo ljuto i ne, ali uvek vrlo ef-

kasno da suprotstave svim priticima tih *mrtnih ruku*. I da ih pobeđe.

Spominjem to osećajući se obaveznim ne samo prema nama tu već i prema onim još neprisutnim, prema pesnicima isuviše svojim da bi njihova imena već pala u oči urednicima časopisa i sazivačima ovog našeg *Susreća*, obavezan čak i prema onim isuviše mladim, onim koji igraju još klikera i klisa i vrte čigru na komadu naboja ili traci asfalta pred kućom.

Da objasnim. Biti mlad nije ništa po sebi novo. Ali ako svaka mladost nije neka vršina za sebe; ona ima osobina koje nam se u nekim prilikama, u tim poricanja i nastavljanja, javljaju kao vrline, čije značenje raste sa sposobnošću preuzimanja odgovornosti pred istorijom čak protiv nečeg što se može da javi kao ugled, uticaj i moć. U svakom slučaju, u poeziji nisu stariji sudije mladima. Obrnuto, oni progresivni, oni istinski novi među mladima sude delima starijih na osnovu nepisanog zakonika nastavljanja koji će biti jednog dana primenjen i na njih. Nepotkupljiv je to zakon. Nikakve mu grupaške intrige, nikakva mu promicanja sopstvenih interesa nisu uspele da ublaže neumitnu pravednost. Ona je isključiva. I, jer je dužna da do kraja bude istinita, ona nije nikad opravdala izgovore kojim su se pred budućnošću pokušavale da operu najraznornije poetske manjkavosti.

Ne zato što hoću da tronem ikog od vas koji čete vašom poezijom, ne vašom diskurzivnošću, činiti porotu u prvog, ne i u poslednjem instanci, čini mi se ipak da je nužno potsetiti da vaša prva sećanja nisu bila na isti način strahobna kakve su to bile uspomene iz detinjstva pesnika pre nas, ratom rovašenih i mornih. U racionalno organizovanom društvu kakvo ostvaruje iz dana u dan sve bliže svom smislu ovaj socijalizam, mnogi vaši još šarguti, mnoge vaše gorčine biće nepoznate pesnicima još u majčinskoj utrobi, onima koji su pozvani da posle vas produže poeziju ljudskog roda na makom od mnogih jezika ove zemlje.

Ne predviđam licitarske rajeve za njih ako sam uveren da paklenih tegoba koje su zgrčile mnoge naše poetičnosti, neće biti u oblicima što će njima biti prisni. Ne znači da se odričem ičeg dostojnog trajanja u vašoj i našoj poeziji, ako vas pozivam da se u duhu okrenemo pesnicima-sudijama ovih dana.

Okrenimo se tim svojim još nepropevalim drugovima, mi iz poslednjeg kolena pesnika koji su, iskusivši osećajno samo mogućnosti bacanja pogleda sa zemljom na mesec i svod svemira, rignali svoje klevete i nade. Okrenimo se nerodjenim još pesnicima, onima koji će imati prilike da sagledaju nebeski svod ne samo iz tačke čija je očajanja privilegovala gravitacija; onima koji neće uzdići gladi samo odozdo u visine koje svučene to neće ostati; onima čija će osećanja i ghatvanja imati povratnu kartu i moć da s prerogativima rezervisanim dosad anđjelima, da s Meseca ili Venere, da iz solar-nog sistema *Lire* ili *Kastopje* obuhvate sudbinu čoveka i prve njegove planete na kojoj je toliko stihova. Između svega ostalog bilo posvećeno idealima oslobodjenja iz ralja raznih nužnosti, saopštavalo strah i pad bol i nemoć; okrenimo se u mislima tim sutrašnjim pesnicima. Arbitrarni onih naših do kraja neartikuliranih nada, da bismo se bolje sa-

(nastavak na drugoj strani)

(nastavak s prve strane)

znali, da bismo, mimo radoznalosti koju imamo za ono što će biti njihova poezija, mogli učiti gde se nalaze nase najbogatije rudične žice, gde doleteli i uzleteli naše angažovanosti.

Vremena su bremenita novim bremenom uvek kad se otvaraju ponori izmedju onog što već jesu naučne mogućnosti i onog što su odnosi medju ljudima na zemlji. Dok astrofizika danas zajedno s prvim interplanetarnim letovima polazi od premisa čovečanstva nerazdiranog antagonizma bogatstva i siromaštva, slobode i podjarmljivanja, dole rukovodioci blokova još ne mogu da izadju iz okvira tradicionalnih rešavanja suprotnosti ratovima i ne uspevaju da misle u kategorijama realno zbraćenog jedinstvenog sveta uprkos razlikama. Izrazimo li se opštijim jezikom, borba za aktivan koegzistenciju koju je prva proklamovala za svoju nash zemlja, jedina je danas živa politička formula, jedina je koja negira krapinske, neandertalske refleksije blokova, jedina je na nivou savremenih saznanja, emocija i situacija, jedina, prema tome što će uslovljavajuću poeziju na pomolu, biti trajna.

S napomenom: ono što je danas nado, sutra mora biti stvarnost. Ili nas u stvarnosti neće biti.

No tu pretpostavku o ništavilu ne umem, živ, da mislim do kraja. Šanse su za nezamislivo nepostojanje uprkos svemu, još uvek na dlanu. A s njima i ha-lucinantne zebnje i nemirni reper koji nekima od nas već danas određuju i orijentišu sensibilitet.

Zebnje za uglom ne prestaju dok ima uglova, čak ako se novi kreatoriji slični onima razrušenim u Ausvicu ne budu više nikad i nigde gradili, čak a'o atomske pečurke ne budu nalazile više usaoeni zapasak nijedne Nevade, nijednog Sibira, nijedne Sahare. Ne jesu li time postali nerazumljivi impulsi koji su uputili maštu dobros dela naših pesnika u sve pravce triumfalnih igri Smrli, iako svi zajedno nisu dosegli, pevajući ih, efektivnost logora unistjenja i Hirošime? Nisam od ljudi koji su obuzeti saznanjem nemoci pred takvim ili sličnim nevoljama, iznojavali svoju užasnost i dizali rute u vis. Pa ipak, želim da se odvojim od osuda koje ne vide sem nemoci i neangažovanosti ništa drugo u poeziji pesnika na koje mislim, poeziji konveksnoj, izdubljenoj kao Murove skulpture, poeziji što izriče upravo svoju protivnu svemu u takvom svetu nesaglasnost, svoju humornu poniku nepristajanja, svoju hiljuzičku pucamprsluk filozofiju savršeno prilagodjenu predvečerjima Strašnog Suda. Pa ipak, neke su neznaclacke i samozvane sudije tražili i od nje urlike u stilu „napred naši“ retorike i, ne čujućih, pozivali na borbu protiv dekadencije i sličnih opasnosti. Kako su grešili. Kako ne shvataju da dox propagandne celine grme isuviše snažno, snažnije od ljudskog glasa, poezija mora da promeni retoriku spoljnje aktivizma i deklarativne angažovanosti, karakterističnu još za stihove izmedju dva rata, u utišanu retoriku „pesme-predmeta“.

Time se najefikasnije, jer najljudskije i najponosnije, saopštava svoje ljudsko nesaglasje s nesaglasivim. Neupadljiva na izgled, ta aktualna poetska retorika, zrači uprkos svemu, pa i ganoj sebi jedinom nadom sposobnom da bude emitovana s ono malo unutrašnjeg prostora nekontrolisane subjektivnosti. Ona je dakle, samo prividno ravnodušna na moguće poraze života, pošto sobom, tom vrstom izvornute ruka-vice nade saopštava svoju veru u čovekovu večnost. Uprkos osećanju ugroženosti i opasnosti, zašto bi inače pesnici proizvodili svoje predmete-pesme ako ne, da njima, egzistentnim, saopšte poverljive u egzistenciju?

Herojstvo je to, ali herojstvo je izborna sudbina čoveka. A ono ima u svakom licu bezbrojna lica što su bezbrojni oblici retorike ubedjivanja.

Herojstvo koje će odmah posle nas pevati pesnici rođeni na zemlji i sazreli možda na mesecu, biće sigurno drukče. Tako i treba.

Ali ja bih hteo, izlećući donekle ispred misli koje će se već danas popodne početi da čuju na

našim radnim sastancima, da ukažem na nešto što će objasniti izblizlje tvrdnju o toliko osporavanoj angažovanosti našeg poslednjeg revolucionarnog mladog pesništva, time što bih vas potsetio na njegovu ulogu u likvidiranju nekih dogmatskih pozicija u koje se i posle 1950 bio učaurio jedan prilazak poeziji.

Ja vas neću potsetiti na sve peripetije kroz koje su imali da prođu i mladi pesnici koje kritičari nisu shvaćali, ali diskriminatorski tumačili i osuđivali. Važno je drugo. Uprkos svemu, mladi su negacijom poetski nezivog vaspostavili ratom prekinuti kontinuitet izmedju otvorenih generacijskih hijatusa, prirodni u neprikladima većito skokovitog razvoja kakvo je naše, i tu činjenicu, ne mogu više da potkrunu ni oni, koji ne uviđajući da je etapa koja nas je pre nekoliko godina polatrisala na neke estetski i ne samo estetski suoprostavljene tabore, stvarno završena. Završena, zahvaljujući i ulozu mladih pesnika upravo zato što su, saopštavajući samo ono što su kao pesnici mogli, naturali ljudi iz tabora što se „teoretski“ i dalje opirao njihovom sensibilitetu, da ih štampaju, budući da kod nas praktično i nema druge poezije sem one koju pišu mladi. Otad, od te opštije afirmacije posleratnih pesnika, počinju da se javljaju nove zone trenja koje će iako još preciznije neformulisane suprotstaviti nove polove savremenosti.

Zato je i značajan i simboličan ovaj susret jedne istorijske godišnjice koja je ponos i slava naše revolucionarne borbe, sa pesnicima koji, kad to jesu, ne mogu ne biti svetozarska „probudjena svest naroda“. Mladi pesnici neka se zato slobodno pogledaju u mučeničkom i junačkom ogledalu SKOJ-a koji im taj susret nudi i kao poticaj za stvaranje, što nije oponašanje. Siguran sam da će mnogi medju nama umeti bez ikakvih sugestija da nadju ono što ih spaja s duhom skioevskog nemirenja s duhom buntara, koji su boreći se za ideale proletarijata pod nefolklornim zastavama KPJ, umeli tako folklorno junački stići, uteci, postojati i postajati na strašnom mestu, gde su se, kroz usijano ugljevlje pogibija, ostvarivali zaveti odanosti slobodi, vernosti sudbini čovečanstva. Zaveti, koji jesu i vaši jer jesu poetski, jer jesu vid poezije.

I što se mene tiče, ubedjen sam, da ćemo, kad tokom ovih dana budemo vrlo netradicionalno festivalski suočavali mišljenja oko nekoliko bitnih tema naše savremene poezije, moći, da posle svih razumljivih protivurečja, dojdemo do nekih zaključaka što će tražiti više od stvaralstva, čiji smo organi, da nadju možda ključeve za još nevalorizirane, još nastanijene zone poezije u ovom vremenu.

Oskar DAVICO

PERSPEKTIVE SAVREMENE KNJIŽEVNOSTI (II)

2. Književnost i raspad metafizike

Kad razmišljamo o dilemama što pokreću književnost modernih vremena, napre i pre svega nađjemo na problem njene integracije, na misao o tome da ekonomsko, odnosno društveno-političko integriranje sveta usmerava savremenu književnu svest više k univerzalnosti nastajajušve svetske književnosti. Ali u isto vreme misao o integraciji je sama po sebi suviše opšta i apstraktna da bismo pomoću nje mogli interpretirati konkretne književne pojave. Da ne bi ostalo samo gola apstrakcija moramo je dopuniti obeležjem onoga što ujedničavanje sveta stvarno znači za čoveka, njegovu istoriju i život — a time i za književnost. Jednom reči: moramo otkriti ontološko i društvenostorisko sadržinu integracijskog procesa.

Istina je, naravno, da nam integracija sveta danas još uvek izgleda kao nepregledno, u svojoj ogromnosti skoro neshvatljivo dešavanje koje nije moguće izmeriti sa svake njegove strane a kamoli razumeti u celini. Najviše što nam je u našem vremenu dato da znamo o ovom jedinstvenom za čoveka njegovu istoriju epohalnog dešavanja, jeste spoznaja da se u njegovom otkrivanju giba, prepliću, dodiruju i dopunjuju dugi niz procesa, različitih u svojoj osobenosti a ipak jedinstvenih u svom najdubljem značenju. Možda bismo čak mogli i tvrditi da su svi ti procesi samo različite strane jednog istog dešavanja posmatranog iz raznih aspekata. Ako integraciju sveta merimo na primer, kriterijem ekonomskog razvoja pokazivamo da kao prelaz iz regionalnih na stroj proizvodnoj tehnici utemeljenih ekonomika u univerzalnu proizvodnju moderne industrije, tehnologije i nauke. Sa stanovišta sociologije moramo o svetskoj integraciji govoriti kao o dešavanju koje vodi čoveka iz klasnog u besklasno društvo, iz ekonomske i društveno-političke nejednakosti u jednakost industriske demokratije, iz kapitalizma u socijalizam i komunizam. Udruživanje čovečanstva moguće je naravno, tumačiti i iz filozofske perspektive, tj. s obzirom na razvoj čovekove svesti o svetu i samom sebi. U ovom slučaju mor mo ga tumačiti kao kretanje koje iz metafizike, iz njene iznemoglosti i raspada vodi preko nihilizma u novu, antimetafizičku koncepciju čoveka. I najposle, možemo sve te različite strane integracijskog procesa posmatrati još u njihovoj višoj sintezi — kao

celovitost društvenog čoveka i njegove materijalno-duhovne civilizacije. Iz civilizacija što su se bazirale na klasičnim načinima proizvodnje, na hijerarhiji klasne nejednakosti i na istinama metafizike, prelazi čovek postepeno u univerzalnost moderne civilizacije izgrađene na tri veike forme života: na industrijskoj i tehnološkoj proizvodnji, na besklasnoj demokratiji i na antimetafizičkom shvatanju sveta.

Iz stihsko-konzervativne u racionalno-tehnološkoj produkciji, iz klasnog u besklasno društvo, iz metafizike u antimetafizičku, iz klasične u modernu civilizaciju — takva je društveno-istorijska sadržina dešavanja koja u našem vremenu integrira svet i čoveka. No sadržina ovog dešavanja nije samo istoriska, tj. ne realizuje se samo u promenama spoljnih formi i načina čovekove egzistencije. Ako je istina da procesi koji stvaraju sadržinu sve ske integracije nisu slučajne paralele već različite strane samog jednog, jedinstvenog dešavanja i, dakle, deo smislene celine — moramo dublje središevu, u krm se ti procesi dodiruju i z njima dobijaju svoj smisao, tražiti u sferi čovekove ontologije. S integracijom sveta ulazi u novu fazu ne samo društveno-istoriska već i ontološka problematika čoveka. U procesu udruživanja i ujedničavanja čovečanstva ne menjaju se same oblici proizvodnje, društvene organizacije i svesti — sa njima i preko njih se u novoj, autentičnoj formi otkriv, čovekova suština, njegova ontološka struktura. Na fonu velikih materijalnih i društvenih promena javlja se u ovom obliku centralno čovekovo pitanje — pitanje o bitku i ne-bitku čoveka.

Upravo ova, ontološka strana svetske integracije mora nas interesovati kad razmišljamo o perspektivama što se otvaraju pred savremenom književnošću. Književnost u svojoj stvarnoj suštini, tj. književnost kao prezija i kao umetnost, istina je o bitku i ne-bitku čovekovog bića. Niiena sudbina vezana za sudbinu čovekove ontološke istine. Ako hoćemo da razumemo dleme u kojima živi književnost našeg vremena, moramo odgovoriti pre svega na pitanje kako se s integracijom menja problem čovekove ontološke strukture — kako se na ncv načn postavlja pitanje njegovog bitka i ništavila. To je — i mislim da se ne varam — centralno pitanje od koga mora da počne savremena filozofija književnosti.

Pri tome nas mora rukovoditi spoznaja da se nova ontološka suština ne ostvaruje samo u ovoj ili onoj oblasti integracijskog procesa nego da nastaje iz njegove celokupne sdržine, preko svih njegovih oblika — od ekonomske i društveno-političke do mentalne. Istoriski pokretač ontoloških promena, je naravno ekonomika što je Marks konstatovao još u vreme kada je moderna proizvodnja bila tek u svojim počecima. Ali za savremenu filozofiju književnosti važnija je, u vezi s tim jedna druga Marksova misao koja govori o tome da razvoj umetnosti, odnosno književnosti nije direktno vezan za kretanje ekonomske osnovne nego da je sa ostalim „ideologijama“ uključen u jedinstveni tok čovekove svesti i u tom okviru podvrgnut specifičnim razvojnim zakonitostima. Književnost se kreće i menja u skladu s celokupnim stanjem svesti, njena istina o bitku i ne-bitku deo je opšte ontološke istine koju čovek gradi preko celokupne strukture svoga doživljavanja sveta.

Upravo zato moramo problematiku književnog stvaranja posmatrati u okviru onoga šta integracijski proces znači za čovekovo sveto i svetu i o samom sebi. Malopre sam rekao da se u sferi čovekovog duha integracija javlja kao kretanje koje vodi iz metafizike preko nihilizma u anti metafizičko shvatanje sveta. I tako će se pitanje o perspektivama savremene književnosti najzad pokazati kao pitanje o tome šta znači za razvoj književne problematike raspad metafizike, iznemoglost i kraj njenog duhovnog poretka.

Odmah na početku ovog razmišljanja potrebno je, naravno, tačnije odrediti šta nam znači termin „metafizika“. Pre svega otićemo da na ovom mestu nije i neće biti upotrebljen u svom školsko-tradicionalnom značenju kao naziv za jednu od konstantnih, većnih filozofskih disciplina. U svetu moderne filozofije metafizika postaje pojam za nešto istoriski određeno, nekadašnje, prćio. Već je Niče — kad je govorio o metafizici — mislio na savim određeno, specifično shvaćanje sveta, i uostalom, na shvaćanje koje u realnosti vidi s jedne strane empirijsku, konkretnu stvarnost i s druge v šli poredak nadčulnog sveta u koji je empirijska stvarnost uključena kao nešto podređeno, n'že, manje vredno. Moderna filozofija je takvu sadržinu pojma preuzela i pospešno proširila dok joj nije Hajdegerom dala neshvatljivo širok i apstraktni smisao.

U našem razmišljanju je izraz „metafizika“ upotrebljen, naravno, u svom modernom značenju, ne onako usko kao kod Niče, a ne ni apstraktno i društveno-istorijski neodređeno kao kod Hajdegera. Ultrakto — metafizika je tu shvaćena kao posebna forma svesti o svetu, ali ne kao forma bezvremenog, apstraktnog duha, već na istorijski konkretan način, tj. kao duhovni korat jedne od faza u društveno-istoriskom razviku čovekovog sveta. Šta je onda suština metafizike kad može da nas dovede do shvatanja u kom se dodiruju filozofski i istorijski aspekti? Ova suština je dvostruka: s filozofske strane metafizika nam se otkriva kao antropomorfna svest o svetu, antropomorfna u najširem, najpupnijem i autentičnom značenju te reči; iz istorijskog aspekta moramo je shvatiti kao duhovni korlat klasnog društva, kao duhovno posvećenje njene civilizacije i života.

Šta znači ova dvostruka određenost metafizičkog duha? Misao o metafizici kao o sistemu antropomorfno misljenja proizlazi iz spoznaje da se u jezguru svake od brojnih religioznih, filozofskih i umetničkih metafizika što ih je čovečanstvo stvorilo skrivaju osnovna teza: istinitost sveta slična je istinitosti čoveka. Svet je izgrađen po uzoru

matija uković

